

УДК 316.42:316.647.5

Карамушка Л.М.<https://orcid.org/0000-0003-0622-3419>*Терещенко К.В.*<https://orcid.org/0000-0002-1149-2704>

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ТОЛЕРАНТНІСТЮ ОСВІТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ ТА РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В ОСВІТНІХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Карамушка Л.М., Терещенко К.В. Зв'язок між толерантністю освітнього персоналу та рівнем соціальної напруженості в освітніх організаціях. У статті розглянуто зв'язок між толерантністю освітнього персоналу та рівнем соціальної напруженості в закладах освіти. Представлено результати емпіричного дослідження рівнів розвитку основних видів толерантності освітнього персоналу, а також основних видів й індексу соціальної напруженості закладів освіти. Проаналізовано зв'язок основних видів толерантності освітнього персоналу із видами й індексом соціальної напруженості закладів освіти. Встановлено негативний зв'язок міжособистісної та міжпоколінної толерантності освітнього персоналу з більшістю видів соціальної напруженості та індексом соціальної напруженості освітніх організацій.

Ключові слова: толерантність, види толерантності, соціальна напруженість, види соціальної напруженості, індекс соціальної напруженості, освітній персонал.

Карамушка Л.Н., Терещенко К.В. Связь между толерантностью образовательного персонала и уровнем социальной напряженности в образовательных организациях. В статье рассмотрена связь между толерантностью образовательного персонала и уровнем социальной напряженности в учебных заведениях. Представлены результаты эмпирического исследования уровней развития основных видов толерантности образовательного персонала, а также основных видов и индекса социальной напряженности учебных заведений. Проанализирована связь основных видов толерантности образовательного персонала с видами и индексом социальной напряженности учебных заведений. Установлена негативная связь межличностной и междупоколенной толерантности образовательного персонала с большинством видов социальной напряженности и индексом социальной напряженности образовательных организаций.

Ключевые слова: толерантность, виды толерантности, социальная напряженность, виды социальной напряженности, индекс социальной напряженности, образовательный персонал.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивних суспільних перетворень дедалі більш значущою стає тема розвитку толерантності персоналу організацій. Актуальність цього дослідження обумовлена необхідністю здійснення наукового пошуку щодо психологічних чинників підвищення ефективності діяльності освітніх організацій в умовах соціальної напруженості, одним із яких виступає толерантність освітнього персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «толерантність», що походить від лат. *tolerantia* – терпіння, у соціально-психологічному контексті розглядається як терпимість, неупередженість, неагресивність у сприйнятті думок та звичаїв інших людей; у психофізіологічному контексті – як стійкість до несприятливих умов [11; 19]. Проблему толерантності особистості розглядали у своїх працях Г.Л. Бардієр [1], С.Б. Капідінова [2], Г. Олпорт [9], Л.Е. Орбан-Лембрик [10], Л.Г. Почебут [12], Г.У. Солдатова [14], Л.А. Шайгерова [14], А.Г. Скок [16] та ін.

Толерантність виступає особливо важливою характеристикою особистості у період суспільних перетворень, що, як правило, супроводжується загальним зростанням соціальної напруженості. Слід зазначити, що, згідно з науковими джерелами, соціальна напруженість являє собою масовий психічний стан суспільства чи окремих груп, що виникає внаслідок соціальної дезадаптації та проявляється в апатії, депресії, агресії, тривожності, ворожості, страху [8; 16].

Зміст та структуру соціальної напруженості розкрито у працях О.В. Креденцер [6], О.А. Прилутської [13], М.М. Слюсаревського [17], В.В. Узунова [19]. У наших попередніх дослідженнях описано підходи до вивчення основних видів соціальної напруженості в організаціях (Л.М. Карамушка, 2016 [3]).

Роль толерантності педагогічних працівників у навчальному та виховному процесі висвітлено у працях дослідників Е.І. Койкової [5], С. Литвинової [7], В.І. Полякової [11], О.Ю. Рудої [15] та ін. Разом із тим, проблема зв'язку толерантності освітнього персоналу з видами соціальної напруженості закладів освіти не знайшла відображення у науковій літературі.

Мета дослідження полягає в оцінці взаємозв'язку між основними видами толерантності освітнього персоналу й видами та індексом соціальної напруженості в закладах освіти.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. З метою аналізу взаємозв'язку основних видів толерантності із видами та індексом соціальної напруженості в закладах освіти використовували такі опитувальники: а) Індекс соціальної напруженості в організаціях (Р.Л. Кан, Д.М. Вольф, модифікація Л.М. Карамушки, К.В. Терещенко) [4]; б) опитувальник «Види і компоненти толерантності-інтолерантності (ВІКТИ)» Г.Л. Бардієр [1].

Дослідження проводилося у 2017 році на базі загальноосвітніх навчальних закладів областей центрального регіону України. В опитуванні взяли участь 233 педагогічні працівники загальноосвітніх навчальних закладів. Вибірка складала 9,2% чоловіків та 90,8% жінок, що в цілому відображає співвідношення працівників різної статі в закладах середньої освіти.

Математична обробка даних здійснювалася за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 22). Використовувались методи описової статистики та кореляційний аналіз.

Дослідження здійснено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні технології підготовки

освітнього персоналу до розвитку організаційної культури в умовах соціальної напруженості» (2016–2018 рр., № державної реєстрації 0116U004811, науковий керівник – член-кор. НАПН України, доктор психологічних наук, професор Л.М. Карамушка).

Насамперед було встановлено ступінь вираженості видів толерантності освітнього персоналу, що представлено у нашому попередньому дослідженні (К.В. Терещенко, 2017 [18]). Як видно з *табл. 1*, найбільш розвинена управлінська толерантність освітнього персоналу. Меншою мірою виражені такі види толерантності, як міжособистісна, професійна, міжпоколінна, міжкультурна, міжконфесійна, міжетнічна та гендерна толерантність респондентів. Найменш вираженими видами толерантності освітнього персоналу виявилися соціально-економічна та політична толерантність. Такі відносно низькі показники за цими видами толерантності, зумовлені, на наш погляд, складною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні, що зумовлює виникнення соціальної напруженості та прояви інтолерантності у обох вказаних сферах.

Таблиця 1

Основні види толерантності освітнього персоналу

Види толерантності	М	SD
міжпоколінна толерантність	49,6	8,4
гендерна толерантність	46,9	6,7
міжособистісна толерантність	50,9	9,3
міжетнічна толерантність	47,5	8,7
міжкультурна толерантність	47,3	7,4
міжконфесійна толерантність	46,9	7,2
професійна толерантність	49,9	9,0
управлінська толерантність	51,0	8,6
соціально-економічна толерантність	44,7	5,0
політична толерантність	40,5	4,9

На наступному етапі дослідження встановлено показники соціальної напруженості в освітніх організаціях (*табл. 2*). Найбільш виражена соціальна напруженість за таким видом, як напруженість щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому. Окрім того, високі показники напруженості щодо організаційно-психологічних умов роботи в організації та професійного здоров'я персоналу, а також напруженості щодо можливості гармонійного поєднання персоналом роботи й інших сфер життя.

Таблиця 2

Основні види соціальної напруженості в освітніх організаціях

Види соціальної напруженості	М	SD
напруженість щодо організації роботи	9,71	3,68
напруженість у професійній кваліфікації, атестації, кар'єрі	8,63	3,18
напруженість щодо введення змін в організації та здійснення реформ	9,69	3,28
напруженість у взаємодії з керівниками (взаємодія по «вертикалі»)	9,22	3,11
напруженість у взаємодії з колегами та іншими людьми в процесі роботи (взаємодія по «горизонталі»)	9,40	2,88
напруженість щодо організаційно-психологічних умов роботи в організації та професійного здоров'я персоналу	11,17	2,99
напруженість щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому	12,35	2,95
напруженість щодо воєнного конфлікту в Україні, його наслідків та підходів до розв'язання	10,13	2,83
напруженість щодо можливості гармонійного поєднання персоналом роботи й інших сфер життя	10,94	3,44
індекс соціальної напруженості в освітніх організаціях	91,48	22,63

Близька до середнього рівня напруженість щодо воєнного конфлікту в Україні, його наслідків та підходів до розв'язання, дещо нижчою виявилась напруженість щодо організації роботи та напруженість щодо введення змін в організації та здійснення реформ. Найнижчі показники спостерігаються щодо напруженості у взаємодії з керівниками та колегами, а також напруженості в професійній кваліфікації, атестації, кар'єрі.

Наступним кроком дослідження був аналіз взаємозв'язку між основними видами толерантності освітнього персоналу й видами та індексом соціальної напруженості в закладах освіти (*табл. 3*).

Зв'язок основних видів толерантності освітнього персоналу із видами та індексом соціальної напруженості в освітніх організаціях (r)

Види толерантності	міжпоколінна	гендерна	міжособистісна	міжетнічна	міжкультурна	міжконфесійна	професійна	управлінська	соціально-економічна	політична
напруженість щодо організації роботи	-0,196**	-0,104	-0,162*	0,098	0,070	-0,088	0,042	-0,084	0,182**	0,194**
напруженість у професійній кваліфікації, атестації, кар'єрі	-0,312***	-0,219**	-0,302***	-0,101	-0,193**	-0,196**	-0,196**	-0,273***	0,026	0,233***
напруженість щодо введення змін в організації та здійснення реформ	-0,236***	-0,189**	-0,246**	0,006	-0,051	-0,101	-0,109	-0,162*	0,195**	0,267***
напруженість у взаємодії з керівниками (взаємодія по вертикалі)	-0,187**	-0,102	-0,181**	-0,058	-0,032	-0,093	-0,033	-0,171**	0,129	0,292***
напруженість у взаємодії з колегами та іншими людьми в процесі роботи (взаємодія по горизонталі)	-0,283***	-0,204**	-0,252***	-0,127	-0,146*	-0,125	-0,167*	-0,230***	0,028	0,119
напруженість щодо організаційно-психологічних умов роботи в організації та професійного здоров'я персоналу	-0,037	0,011	-0,011	0,088	0,103	0,045	0,104	-0,011	0,231**	0,279***
напруженість щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому	0,066	0,145*	0,175**	0,197**	0,244***	0,299***	0,227**	0,224**	0,307***	0,285***
напруженість щодо воєнного конфлікту в Україні, його наслідків та підходів до розв'язання	-0,008	0,096	0,001	0,102	0,142*	0,163*	0,087	0,011	0,183**	0,228**

Продовження таблиці 3

напруженість щодо можливості гармонійного поєднання персоналом роботи й інших сфер життя	-0,174**	-0,115	-0,161*	-0,010	0,000	-0,045	-0,008	-0,081	0,165*	0,215**
індекс соціальної напруженості в освітніх організаціях	-0,186**	-0,090	-0,157*	0,041	0,023	-0,023	-0,004	-0,102	0,205**	0,297***

* p<0,05; ** p<0,01; *** p<0,001

Цікавим є той факт, що, на відміну від інших видів напруженості, напруженість щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому, позитивно корелює з усіма видами толерантності, окрім міжособистісної толерантності (p<0,05; p<0,01; p<0,001), тоді як напруженість щодо воєнного конфлікту в Україні, його наслідків та підходів до розв'язання позитивно пов'язана з чотирма видами толерантності (p<0,05; p<0,01). Таку ситуацію можна пояснити тим, що згадані два види напруженості стосуються зовнішніх щодо організації соціально-економічних та соціально-політичних умов, які не можуть бути змінені, отже, високий рівень напруженості за цими показниками компенсується високим рівнем толерантності освітнього персоналу стосовно зазначених питань.

Окрім того, констатовано, що на відміну від інших видів толерантності, спостерігається позитивний зв'язок соціально-економічної та політичної толерантності з більшістю видів та індексом соціальної напруженості (p<0,05; p<0,01; p<0,001).

Таким чином, значна соціальна напруженість в освітніх організаціях за окремими її видами супроводжується високою толерантністю до політичних та економічних питань та низькою толерантністю до проблем міжособистісної, міжпоколінної, гендерної, міжкультурної, професійної, управлінської взаємодії.

Висновки:

1. Управлінська толерантність освітнього персоналу виявилася найбільш високорозвиненою, найменш вираженими є соціально-економічна та політична толерантність респондентів.

2. Встановлено високі показники напруженості за такими видами, як напруженість щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому, напруженість щодо організаційно-психологічних умов роботи в організації та професійного здоров'я персоналу, а також напруженість щодо можливості гармонійного поєднання персоналом роботи й інших сфер життя.

3. Констатовано негативний зв'язок міжособистісної та міжпоколінної толерантності освітнього персоналу з більшістю видів соціальної напруженості та індексом соціальної напруженості освітніх організацій, тоді як гендерна, міжкультурна, міжконфесійна, професійна та управлінська толерантність респондентів негативно пов'язані з окремими видами соціальної напруженості.

4. Позитивний зв'язок напруженості щодо соціально-економічних умов роботи, пов'язаних із суспільством в цілому, та напруженості щодо воєнного конфлікту в Україні, його наслідків та підходів до розв'язання, з більшістю видів толерантності освітнього персоналу можна пояснити тим, що згадані два види напруженості стосуються зовнішніх щодо організації соціально-економічних та соціально-політичних умов, отже, високий рівень напруженості за цими показниками компенсується високим рівнем толерантності освітнього персоналу стосовно зазначених питань.

5. Значна соціальна напруженість в освітніх організаціях за окремими її видами супроводжується високою толерантністю до політичних та економічних питань і низькою толерантністю до проблем міжособистісної, міжпоколінної, гендерної, міжкультурної, міжконфесійної, професійної, управлінської взаємодії.

Перспективи подальшого дослідження. Отримані результати вказують на доцільність розробки спеціальної технології розвитку толерантності освітнього персоналу в умовах соціальної напруженості.

Список використаних джерел

1. Барднер Г.Л. Социальная психология толерантности / Г.Л. Барднер. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2005. – 188 с.
2. Капидинова С.Б. Феномен толерантности в современной научной литературе / С.Б. Капидинова // Проблемы современной педагогической освіти : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Крим. гуманіт. ун-ту. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21. – Ч. 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/pspo/2009_21_5/Kapidi75.pdf

3. Карамушка Л.М. Класифікація видів соціальної напруженості в освітніх організаціях / Л.М. Карамушка // Організаційна психологія. Економічна психологія / [за наук. ред. С.Д. Максименка та Л.М. Карамушки]. – К. : Логос, 2018. – № 1(12). – С. 44–56.
4. Карамушка Л.М. Основні методи для дослідження соціальної напруженості в організації / Л.М. Карамушка, К.В. Терещенко, О.В. Креденцер, В.М. Івкін, О.С. Ковальчук, В.І. Лагодзінська // Організаційна психологія. Економічна психологія / [за наук. ред. С.Д. Максименка та Л.М. Карамушки]. – К. : Логос, 2016. – № 4(7). – С. 14–22.
5. Койкова Е.І. Формування толерантності у педагога-музиканта в умовах полікультурного простору / Е.І. Койкова // Проблеми сучасної педагогічної освіти : Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Крим. гуманіт. ун-ту. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – Вип. 28. – Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2010_28_1/kaikova.pdf
6. Креденцер О.В. Теоретичний аналіз поняття «соціальна напруженість»: міждисциплінарний підхід / О.В. Креденцер, В.І. Лагодзінська, О.С. Ковальчук // Актуальні проблеми психології: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2016. – Т. 1. – Вип. 45. – С. 48–55.
7. Литвинова С. Толерантність як соціально-педагогічна проблема / С. Литвинова // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2010. – Вип. LIІ.– Част. І. – С. 176–181.
8. Москаленко В.В. Соціальна психологія : підручник / В.В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
9. Олпорт Г. Толерантная личность / Г. Олпорт // Национальный психологический журнал. – 2011. – №2(6). – С. 155–159.
10. Орбан-Лембрик Л. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – №4. – С. 73–85.
11. Полякова В.І. Соціально-психологічні проблеми розвитку гендерної толерантності педагогічних працівників / В.І. Полякова // Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол. : С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. І : Організаційна психологія. Соціальна психологія. Економічна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К.-Алчевськ : ЛАДО, 2014. – Вип. 40. – С. 156–160.
12. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология : учебное пособие / Л.Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
13. Прилутская О.А. Социальная напряженность: причины возникновения и форма проявления / О.А. Прилутская // Вестник ОГУ : Гуманитарные науки. – 2001. – №4. – С. 40–44.
14. Психодіагностика толерантності личности / под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. – М. : Смысл, 2008. – 172 с.
15. Руда О.Ю. Толерантність у роботі викладача з підлітками / О.Ю. Руда // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 181–184.
16. Скок А.Г. Стан вивчення змісту та основних компонентів толерантності в психології / А.Г. Скок // Актуальні проблеми психології. Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : А.С.К., 2005. – Част. 14. – С. 143–147.
17. Слюсаревський М. Соціальна напруженість: теоретична модель необхідних і достатніх показників / М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2002. – №5(8). – С. 3–23.
18. Терещенко К.В. Толерантність освітнього персоналу та її зв'язок з організаційною культурою закладів освіти в умовах соціальної напруженості / К.В. Терещенко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2017. – Том І : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Вип. 47. – С. 38–43.
19. Узунов В.В. Оцінка і діагностика соціальної напруги в державних цільових програмах : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.03 / В.В. Узунов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.uaru.net/diss/cont/350980.html>

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bardier G.L. Social'naja psihologija tolerantnosti / G.L. Bardier. – SPb. : Izd-vo SPbGU, 2005. – 188 с.
2. Kapidinova S.B. Fenomen tolerantnosti v sovremennoj nauchnoj literature / S.B. Kapidinova // Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity : Pedahohika i psykholohiia : zb. nauk. pr. Krym. humanit. un-tu. – Yalta : RVV KHU, 2009. – Vyp. 21. – Ch. 5 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2009_21_5/Kapidi75.pdf
3. Karamushka L.M. Klyasyfikatsiia vydiv sotsialnoi napruzhenosti v osvitynikh orhanizatsiiah / L.M. Karamushka // Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia / [za nauk. red. S.D. Maksymenka ta L.M. Karamushky]. – K. : Lohos, 2018. – № 1(12). – С. 44–56.
4. Karamushka L.M. Osnovni metody dlia doslidzhennia sotsialnoi napruzhenosti v orhanizatsii / L.M. Karamushka, K.V. Tereshchenko, O.V. Kredentser, V.M. Ivkin, O.S. Kovalchuk, V.I. Lahodzinska // Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia / [za nauk. red. S.D. Maksymenka ta L.M. Karamushky]. – K. : Lohos, 2016. – № 4 (7). – С. 14–22.
5. Koikova E.I. Formuvannia tolerantnosti u pedahoha-muzykanta v umovakh polikulturnoho prostoru / E.I. Koikova // Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity : Pedahohika i psykholohiia : zb. nauk. pr. Krym. humanit. un-tu. – Yalta : RVV KHU, 2010. – Vyp. 28. – Ch. 1 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2010_28_1/kaikova.pdf
6. Kredentser O.V. Teoretychnyi analiz poniattia «sotsialna napruzhenist»: mizhdystsyplinarnyi pidkhid / O.V. Kredentser, V.I. Lahodzinska, O.S. Kovalchuk // Aktualni problemy psykholohii: Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2016. – Т. 1. – Вип. 45. – С. 48–55.

7. Lytvynova S. Tolerantnist yak sotsialno-pedahohichna problema / S. Lytvynova // Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu. – 2010. – Vyp. LII.– Chast. I. – S. 176–181.
8. Moskalenko V.V. Sotsialna psykholohiia : pidruchnyk / V.V. Moskalenko. – K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2008. – 688 s.
9. Olport G. Tolerantnaja lichnost' / G. Olport // Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal. – 2011. – №2(6). – S. 155–159.
10. Orban-Lembryk L. Tolerantnist yak osnova adekvatnykh vzaiemyn u polikulturnomu sviti / L. Orban-Lembryk // Sotsialna psykholohiia. – 2008. – №4. – S. 73–85.
11. Poliakov V.I. Sotsialno-psykholohichni problemy rozvytku gendernoi tolerantnosti pedahohichnykh pratsivnykiv / V.I. Poliakov // Aktualni problemy psykholohii: zb. naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy / [red. kol. : S.D. Maksymenko (hol. red.) ta in.]. – T. I : Orhanizatsiina psykholohiia. Sotsialna psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K.-Alchevsk : LADO, 2014. – Vyp. 40. – S. 156–160.
12. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaja i jetnicheskaja psihologija : uchebnoe posobie / L.G. Pochebut. – SPb. : Piter, 2012. – 336 s.
13. Prilutskaja O.A. Social'naja naprjazhennost': prichiny voznikovenija i forma projavlenija / O.A. Prilutskaja // Vestnik OGU : Gumanitarnye nauki. – 2001. – №4. – S. 40–44.
14. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti / pod red. G.U. Soldatovoj, L.A. Shajgerovoj. – M. : Smysl, 2008. – 172 s.
15. Ruda O.Iu. Tolerantnist u roboti vykladacha z pidlitkamy / O.Iu. Ruda // Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedahohika. – 2010. – Vyp. 2. – S. 181–184.
16. Skok A.H. Stan vyvchennia zmistu ta osnovnykh komponentiv tolerantnosti v psykholohii / A.H. Skok // Aktualni problemy psykholohii. T. 1 : Sotsialna psykholohiia. Psykholohiia upravlinnia. Orhanizatsiina psykholohiia : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.M. Karamushky. – K. : A.S.K., 2005. – Chast. 14. – S. 143–147.
17. Sliusarevskiy M. Sotsialna napruzhenist: teoretychna model neobkhdnykh i dostatnykh pokaznykiv / M. Sliusarevskiy // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – 2002. – №5 (8). – S. 3–23.
18. Tereshchenko K.V. Tolerantnist osvithnoho personalu ta yii zviazok z orhanizatsiinoiu kulturoiu zakladiv osvity v umovakh sotsialnoi napruzhenosti / K.V. Tereshchenko // Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – 2017. – Tom I : Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia. – Vyp. 47. – S. 38–43.
19. Uzunov V.V. Otsinka i diahnostyka sotsialnoi napruhy v derzhavnykh tsilovykh prohramakh : avtoref. dys. ... k. e. n. : spets. 08.00.03 / V.V. Uzunov [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.lib.uaru.net/diss/cont/350980.html>

Karamushka, L.M., Tereshchenko, K.V. The relationship between teaching staff's tolerance and the levels of social tension in educational organizations. The article deals with the relationship between the teaching staff's tolerance and the levels of social tension in educational institutions. The author presents the results of the empirical study into the levels of the main types of teaching staff's tolerance and the main types and index of social tension in educational institutions.

High levels of social tension in educational institutions were found on such measures organizational social tension as society-related socio-economic work conditions, organizational and psychological work conditions and occupational health and work-life balance.

The author discusses the relationship between the main types of teaching staff's tolerance and the types and index of social tension in educational institutions. The teaching staff's interpersonal and intergenerational tolerance was shown to negatively correlate with the majority of types and index of social tension in educational organizations.

It was also found that some types of high significant social tension in educational organizations were associated with the teaching staff's high tolerance to political and economic problems and low tolerance to the problems of interpersonal, intergenerational, gender, intercultural, interconfessional, professional and managerial interactions.

Key words: tolerance, tolerance types, social tension, social tension index, types of social tension, teaching staff.

Відомості про авторів

Карамушка Людмила Миколаївна, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Karamushka, Liudmila Mykolaivna, corresponding member, NAES of Ukraine, Dr., Prof., Head, laboratory of organizational and social psychology, G.S.Kostiuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: LKARAMA01@gmail.com

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostiuk Institute of psychology, NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kteres75@gmail.com